

141

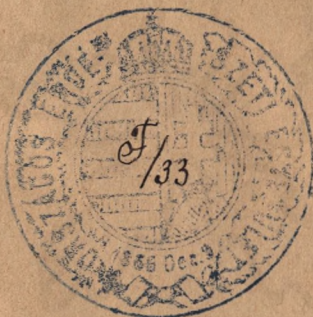
1024 IN

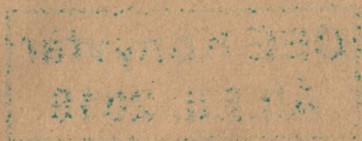
141

27

OEE Könyvtár
Áll.EII. 2018

A JÓSIKA-FÁRÓL.

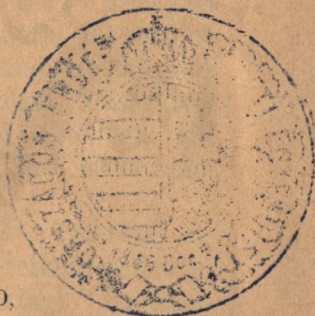
(SYRINGA JOSIKAEA, JACQ. FIL.)

IRTA

ALFÖLDI FLATT KÁROLY.

(Különnyomat a «Nagyvárad» czimű napilap 1891. évi
márczius 29-iki számából.)

1
Ak. 667.

NAGYVÁRAD,
LANG JÓZSEF NYOMDÁJA.

1891.

Igy nevezték el azt a szép vad-*orgona* fát, mely hazánkon kívül egyebütt sehol sem terem s nálunk is csak a keleti Kárpátokon s ezek előhegységein fordul elő.

Terem a Vlegyásza-hegycsoport köves, vizes, vad helyein, úgy mint: K o l o z s-megyében Kis-Sebes mellett meg Csucsán, azután B i h a r-ban a feketetői, remeczi és belényesi erdőségekben, továbbá Má r m a r o s-, U n g- s valószínűleg még B e r e g-megyék erdős, köves talaján, mindenütt viz mellett, elszórtan s távol minden emberi tanyától. Eddig ismert termőhelyei közül kétségkívül Biharvármegye mutathat fel legtöbbet, illő tehát, hogy e szép és ritka fáról mi is tudomást szerezzünk.

A „*Nemzeti társalkodó*“ 1830-ik évfolyama 344-ik lapján a következő referátumot hozza: „A Németországi Természettudományi és Orvosoknak az idén Szeptemberben Hamburgban tartott gyűlésekben, több megszárazott plánták közt Bétsi Pro-

fessor B. J a c q u i n Ur, elő mutatta a' *Syringa*-nak egy új nemét, melynek felfedezését a Botanika Erdélyi Kormányshéki rendes Elölülő B. J ó s i k a János ur ő Extzja, ezen tudományban különösen gyönyörködő az egész Ország előtt tiszteletben álló hitvesének, Gr. C s á k y Rosália Úr asszony Ő Extzjának köszönheti. A' plánta tiszteletül, 's emlékezetül *Syringa Josikaea* nevet kapott, 's rajzolatban is meg fog jelenni. (A' *Syringa* magyarul *Lila*, — élő fa, a két himes, egy anyás plánták' seregébe tartozik — nálunk egyik neme, a' *kerti borostyán* közönségesen esmeretes.)^a

Még csak azt teszem hozzá, hogy szép és híres növényünk első bemutatása az 1830-ik év szept. 20-án tartott hamburgi első szakülésen történt s hogy az első „rajzolat” róla 1831-ben jelent meg Reichenbachnak „*Plantae criticae*” című művében (VIII. p. 780. No. 1049.)

Ezekben emlékeztünk meg röviden a *Jósika-fa* születéséről s kereszt-leveléről, miután e kérdés kiváló tudósok között még legujabban is élénk vita tárgyát képezte.

E szép és ritka *orgona*-fáról való tudomás azonban csak igen lassan terjedt s miután mindenütt csupán oláh-nép-lakta vidéken honos, magyar neve nem is igen terjedhetett.

Az oláh nép tagadhatlanul régtől fogva ismeri, mit a számos népies elnevezés, mint: „melin“, „kelin“, „scumpie“¹⁾ (hihetőleg összecserélés a *Rhus Cotinus*-szal) „orgojan“ s „lemne ventului“ is tanusít, s kuruzslásra is gyakran felhasználja.

A legelső tudományos publicatiók után több hirneves fűvész karolta fel a *Jósika-fa* ügyét, különösen németek és francziák. Decaisne „*Monographie des Genres Ligustrum et Syringa*“ (Paris, 1879) czimű dolgozatában sok jóakarattal ismerteti *orgona* fánkat s ábrát is közöl róla.

Közben a nagyszebeni természettudományi társulat (1860|1.) azt a dicséretes határozatot hozta, hogy Erdély növényeit hat Herbárium-ban meggyűjteti s ezek közül — megőrzés végett — egyet-egyet: Nagy-Szeben, Kolozsvár; Gyula-Fehérvár, Budapest, Bécs és Boroszló tudományos intézeteinek juttat, hogy (miként a határozat mondja) „mindenkinek mód nyujtassék előforduló kétes esetekben magától a növénytől tanácsot kérni.“ A Herbárium összeállításával F u s s Mihály, Erdély kitűnő floristája lett megbizva, ki aránylag

¹⁾ A *Scumpie* szót a *Syringára* alkalmazva nemcsak én figyeltem meg az oláh népnél; előttem megfigyelte már *Baumgarten* is; cfr. „*Enum. stirp. Franss.*“ I. (1816.) p. 16! „*Szkumpine.*“

rövid idő alatt tizenegy centuriát hozott össze, de melyekből csak hetet lehetett szétosztani, a többi lakásán — véletlen szerencsétlenség folytán — elégvén. A tizenegy centuria listája azonban a társulat kiadványaiban az utókor számára meg van őrizve.

Ezen Herbariumok közül a budapesti (nemzeti Muzeum) s nagy-szebeni teljesen jó állapotban vannak, míg a kolozsvári gyűjteményből sok növény hiányzik; a gyulafehérvárit illetőleg Simonkai „Erdély flórája“-ban (XVI. l.) azt írja: „nincs meg ott“. Igaza van, mert onnan ez a gyűjtemény átvándorolt Kalocsára, lévén a nagy Maecenás-nak: Haynald Lajos biboros érseknek tulajdona. A bécsi és boroszlói „*Herbarium normale Transsylvanicum*“ állapota felől semmi bizonyost sem irhatok; valószínűleg meg vannak becsülve.

A *Syringa Josikaea*, Jacq. fil. a második centuriában 176. szám alatt található s a mellette levő czédula tanúsága szerint: nagy-szebeni *cultivált* példányokról gyűjtötte Rekert, gyula-fehérvári gyógyszerész.

Ha a tudományos publicatiókat nyomban kifogástalan exsiccáták követik, úgy ezt a törekvést a tudomány érdekében csak üdvözölni lehet. Kifogástalan exsiccáták előbbre

valók minden ábránál, minden leírásnál. „*Herbarium praestat omni icone, necessarium omni botanico!*“ Ezt már L i n n é hirdette „*Philosophia botanica*“-jában s tagadhatlan, hogy a jó exsiccáták igen növelik a „faj“ hitelét.

Jelen esetben azonban határozottan jobb lett volna a *Jósika-fát* inkább meg se gyűjteni, mert az ominozus „*culta Hermannstadt*“ csak zavart csinált. Mindenki azt hitte, hogy ez csak esetleges kerti-alak, hybrid vagy bastard, milyenekkel a kertészetben ezrével találkozunk s éppenséggel semmi fontosságot sem tulajdonítottak neki, annyi-val is inkább nem, mert ha láttak is eleven bokrot, ezzel mindig csak Arboretumokban, botanikus kertekben találkoztak, mi őket fenti téves hitükben csak még inkább megerősítette.

(A *Jósika-fát* szép virágaiért különben ma is kultiválják, különösen ott, hol könnyű szerrel hozzá juthatnak. Így pl. Remeczen az u. n. „*Helényi-villa*“ körül pompásan diszlik. A múlt évben Wiesbaur J. jezsuita atyának s neves botanikusnak Csehországba küldöttem eleven példányokat s így most már a *Jósika-fa* a mariaschein-i jezsuitakolostor kértjében is fejleszti pompáját s hirdeti egy magyar endemikus növény faji tisztaságát.)

Ezért írja Franchet A. 1885-ben „*Observations sur les Syringa du Nord de la Chine*“ című dolgozatában²⁾ Decaisne említett monographiáját támadván, a *Syringa Josikaeá*-ról: „On sait que le *S. Josikaea* n'est connu qu'en Hongrie, dans une seule localité des Siebenburgen, particularité de nature à jeter déjà des doutes sur l'autonomie de l'espèce“; s ezért nem tartja önálló fajnak, hanem — valószínűleg „láttatlanban“ — egy Himalaya-fajjal, a *Wallich* ismer-tette *Syringa Emodi*-val egyesíti.

Szerintem pusztán a „*Culta Hermannstadt*“-kitétel (melyet a bécsi és boroszlói Herbáriumok is szükségképen terjesztettek) ösztönözte Franchet-t arra, hogy a növény-geographia axiomáit semmibe sem véve, egy faj alá egyesítsen oly növényeket, melyek Kelet-Indiában (*Himalaya*: Mons Emodus, Kárdong) s Magyarországon, de mindkét helyen elszigetelve tenyésznek, a nélkül, hogy megmagyarázná, mikép keletkeztek a termőhelyek közti óriási hézagok. Sőt, ha ezen óriási hézagosságtól eltekintünk is, az csak nem valószínű, hogy a *Himalayán* 12,000 láb magasban növő cserje a mi *Jósika*-fánkkal, mely csak 300—600 láb

²⁾ «Extrait du Bulletin de la Société philomatique de Paris.» Séance du 25 Juillet, 1885. — 7, pp. 8.

magasban tenyészik — egy kalap alá tartoznak !

Látnák csak ezek a tudós urak azokat a vad rengetegeket, távol minden emberi kulturától, hol sziklás törmelékeken ezek a szép bokrok diszlenek, tudom, jobban méltatnák e természeti kincset és ritkaságot !

Az „*Erdészeti lapok*“ 1887-ik évfolyama juliusi füzetében „*A Syringa Josikaea, Jacq. fil. faji önállóságáról*“ czimű cikkemben (pp. 572—78.) hevesen megtámadtam F r a n c h e t álláspontját s úgy saját szavaival, valamint az eredeti szerzők forrásműveiből vett idézetekkel mutattam ki állításainak téves voltát.

Hiu ábránd volna azonban azt hinni, hogy hazai nyelvünkön irt czáfolat gátat vethet ezen téves nézetek terjedése ellen, vagy hogy a külföldiek felvilágosítására, oktatására szolgálhatna. Mert hogy mily rohamosan terjedt F r a n c h e t említett közleménye révén a mi *Jósika*-fánkról szóló tév-hit, erre nézve csupán a new-yorki „*Garden and Forest*“ czimű szaklapot említem, melyben (F r a n c h e t után) a kitűnő dendrolog : Mr. S a r g e n t is a *Syringa Josikaea*-t csak egy véletlen, esetleges kerti alaknak állítja, mely csupán Magyarország egyetlen kertjében termett — egykor. (!)

Pedig hát a *Syringa Josikaea*-nak eddig következő termőhelyei ismereteseek a felfedezők szerint: B. J ó s i k a Jánosné szül. gr. C s á k y Rozália; Sebes, Kolos-megye (1830), a „locus classicus”; J a n k a Victor: Csu-csk, Kolos m. (1854.), Kelecsény, Mármaros m. (1885); S i m o n k a i Lajos: Feketető, Bihar m. (1880.), Aranyos-forrás, Kolos m. (1885.); F l a t t Károly: Remecz, «Lunka Kotuni» (1885), «Pareu Freguczár», Belényes, «Piatra Bulzi», Bihar m. (1886.); T o m c s á n y i Gusztáv: Kis-Pásztély- és Lyutavölgye, Ung m. (1881.); C s a p ó János: Albák vidéke, Kolos m. (1886.) és M i c h a l u s Sándor: Belényes vidéke (1886).

Ezen és ilyen téves nézetek ellen küzdök én már négy év óta s mindenképen igyekszem szép, endemikus cserjénk faji jogosultságának érvényt szerezni; *ezért* gyűjtöm minden évben több száz példányban eredeti termőhelyein ezt a cserjét s juttatom a külföld tudósainak, *ezért* terjesztem eleven, elültetni való példányokban is, hogy lássák ők is színről-szinre: tulajdonkép miről van szó s ennek utánna segítsenek nekem a „gyomlálás” nehéz munkájában! Csehország-, Bajorország-, Helvétia- és New-Yorkba küldtem két évi és tavalyi összes gyűjtéseimet, ismertető soraimmal együtt.

Németországgal szemben, mert ott úgy ismerik a *Jósika*-fát, mint nálunk, nem szükséges cserjénket védelmeznünk, ott elismerik; elismerik Helvetiában is, a mint erről a híres rhodolog: Christ engem biztosít.

Magyar nyelven e kérdést szolgálni: felesleges, sőt haszontalan munka volna, a külföld nem venne róla tudomást; ugyanazért elhatároztam ez ügyben levelezéseimet s közléseimet német-nyelven közzé tenni, mi a legközelebbi jövőben megtörténend. Különben elégtételemmre szolgál, hogy oly tekintélyek, minők: Ascherson, Bolle, Christ, Prantl, Wiesbaurstb. mind elítélik Franchet cikkét. Mr. Sargent is, felvilágosító soraim alapján, téves közlését az amerikai lapban legközelebb rectificálni fogja; talán eddig már megis tette.

Miután Franchet a *Jósika*-fát a *Syringa Emodi*-val egyesítette, sőt Jacquinf. elnevezését mint synonymot ennek alája rendelte, különösen vágytam az eredeti *Syringa Emodi*-t mielőbb közvetlenül tanulmányozni, habár ennek a budapesti egyetemi fűvészkertben termesztett fájáról Mágócsi Dietz Sándor barátom szivességéből saját gyűjteményem is őriz egy példányt. „Culti-

vált példányok“ iránt azonban, a szakembereknél könnyen érthető okoknál fogva, mindig bizonyos tartózkodással viseltettem s őrizkedtem ezeknek vizsgálatából conjecturákat csinálni.

A budapesti egyetemi fűvészkert igazgatója, nagyságos dr. J u r á n y i Lajos egyetemi tanár ur szives előzékenységének köszönhetem, hogy a *Himalaya* eredeti *Syringa Emodi*-ját nem csak betekinthessem, de tüzetesen tanulmányozhattam is, miért is nem mulasztom el, nevezett igazgató urnak itt is őszinte köszönetemet kifejezni.

Ez a példány a S c h l a g i n t w e i t - S a k ü n l ü n s k i -féle *Himalaya*-Herbariumból származik, melyet a budapesti egyetemi fűvészkert őriz.

S c h l a g i n t w e i t ezt a *Syringa Emodi*-t a *Himalaya* nyugati részén, Lahore tartomány Kardong községe közelében a Bhaga-folyó balpartján³⁾ gyűjtötte s ezért a Wallich „locus classicus“-a mellé (Kashmir) mint „szomszéd“ bátran oda állitható.

³⁾ «Herbarium Schlagintweit from India and High Asia.» 2. Gen. No. of Catalogue 4050. -- 10,200—11,800' a tenger színe felett. Cfr. «Bericht über Anlage des Herbariums während der Reisen, nebst Erläuterung der topographischen Angaben. Von Hermann von Schlagintweit-Sakünlünski. Vorgelegt in der Classen Sitzung der k. bay. Akademie der Wissenschaften am. 6. Mai. 1876. — Abh. d. II. Class. d. k. Ak. d. Wiss. XII Bd. III. Abth. (München) p. 184!

De hogy ez a növény a mi *Jósika*-fánkka-
nem azonos, ezt mindenki első tekintetre be-
fogja ismerni, a ki valaha azon helyzetben
volt, hogy e két növényt egymás mellé he-
lyezve, színről-szinre láthassa. A lombozat
alig említésre méltó; a *Syringa Emodi*
levelei alól (a hol a levél-nyélbe átmennek)
rendesen kihagyóztak, — a *Syringa*
Josikaea levelei ellenben kerülékesek.
Consistentia és szín mindkét növénynél ugyan-
az. Azonban igen feltűnő a külön-
ség: a virágokban. A *Syringa Emodi*
szirom-csőve megnyúlt, karcsu s az
aránylag hosszú szirom-karélyok mindig
tányérszerűen visszavannak hajtva,
— ellenben a *Syringa Josikaea* szirom-csőve
zsákforma, tágs az aránylag rövid
szirom-karélyok mindig felálló k. A
Syringa Emodi-nál a porszálak hosszab-
bak mint a szirom csőve, úgy, hogy a por-
tokok ezen felül kiemelkednek, —
míg a *Syringa Josikaea*-nál kurtábbak
s mindig a szirom csövében rejtve k.

Ezt a megkülönböztetést eddig tudtommal
kivülem még senki sem figyelte, habár ez a
kultivált példányoknál is érvényes, mi eme
bélyegeknél *constantia*-ját bizonyítja.

Vannak — tagadhatatlanul — a meg-
különböztetésre nézve egyéb jó bélyegek

is, melyeket fent hivatolt czikkemben elég bőven részleteztem, de hely-kimélésből itt nem reprodukálom őket, hanem utalok az eredeti szövegre.⁴⁾

Mindezeken felül — elismerem — car-pologiai különbségek is létezhetnek, ezeket azonban — sajnos! — meg nem állapíthat-tam, mert a *Schlagintweit*-féle pél-dány mellett nincsen érett termés.

Végezetül, nem hagyhatom felemlítés nélkül azon különös körülményt, hogy száza-dunknak két (egy magyarországi és egy erdélyi) legkiválóbb fűvésze: *Kitaibel* és *Baumgarten*, már ismerték a *Jósika*-fát, mielőtt *Jacquin* filius ezt felfedezte volna, sőt mindegyik ezt külön-külön el is nevezte, a nélkül, hogy publikálta volna.

Még különösebb, hogy *Kitaibele* növényt nem is látta s csak sejtelemről nevezte el.

A magyar nemzeti Muzeum növénytani kéziratai között (Oct. lat. 80.) *Kitaibel*-nek következő sorait találjuk:

„*Syringa prunifolia*, *Kit.* — *Ita interea*

⁴⁾ *Flatt* K. «*A Syringa Josikaea Jacq. fil. faj önállóságáról*»; in *Erd. lap.* (1887.) pp. 568—581.

pro conservanda memoria nomino, quae ad
viam Munkacsino Leopolim (Lemberg) ducen-
tem, inter Felső-Hrabonicza et Pudpolócz in
cottu Beregh crescit, foliisque Pruni distincta,
referente Dre Bulla.“⁵⁾

Kitaibel-nek ezt a synonymját N y m a n
is közölte a *Conspectus Florae Europaeae*
2-ik Supplementum-ában.⁶⁾

S t e u d e l „*Nomenclator botanicus*“-a
közli a „*Syringa vincetoxifolia* (sic! pro
vincetoxicifolia) B a u m g. mpt.“ synonymot.⁷⁾

„B a u m g a r t e n saját maga nem közlé
e nevet soha“ írja nekem 1888 ápril 21-én
kelt levelében dr. Simonkai. Steudel ezt
az adatot valószínűleg S a d l e r-től kaphatta,
kinek a *Jósika*-fa herbariumpéldányát ezen
elnevezéssel B a u m g a r t e n küldötte.⁸⁾

* * *

Igénytelen, szerény, de szép bokor! mely
kárpáti hegyeink setét zugaiban úgy elrej-
tőzöl, hogy időszakos, véletlen feltalálásod
mindenkor egy-egy eseményt képez! Te,

⁵⁾ Dr. B o r b á s V.: Term. rajz. füz. (1884.) p. 75!
Erd. lap. (1885.) p. 396! — Flatt: Erd. lap. (1887.
p. 568!

⁶⁾ N y m a n: *Consp. Flor. Europ.* Suppl. II, Pars
prima. Örebro, Suecia (1889.) p. 215!

⁷⁾ S t e u d e l: *Nomencl. bot.* ed. 2, II. (1841.) p. 656!

⁸⁾ Cfr. *Bot. Centr. bl.* Tom XXII. (1885.) p. 143!

annyi kiváló fűvész irigye és vágya, kiről az egész tudományos világ annyi jót — s irigységből rosszat is — össze ír, Te egyedül a magyar nemzeté vagy! Ez a kis hemzet, melyet — úgy lehet — a vereczkei szorosnál Te már ezer év előtt üdvözlöttél: Téged is megóv, bárha elleneid a — *Himalaya*-ig törekednek is felemelni!

